

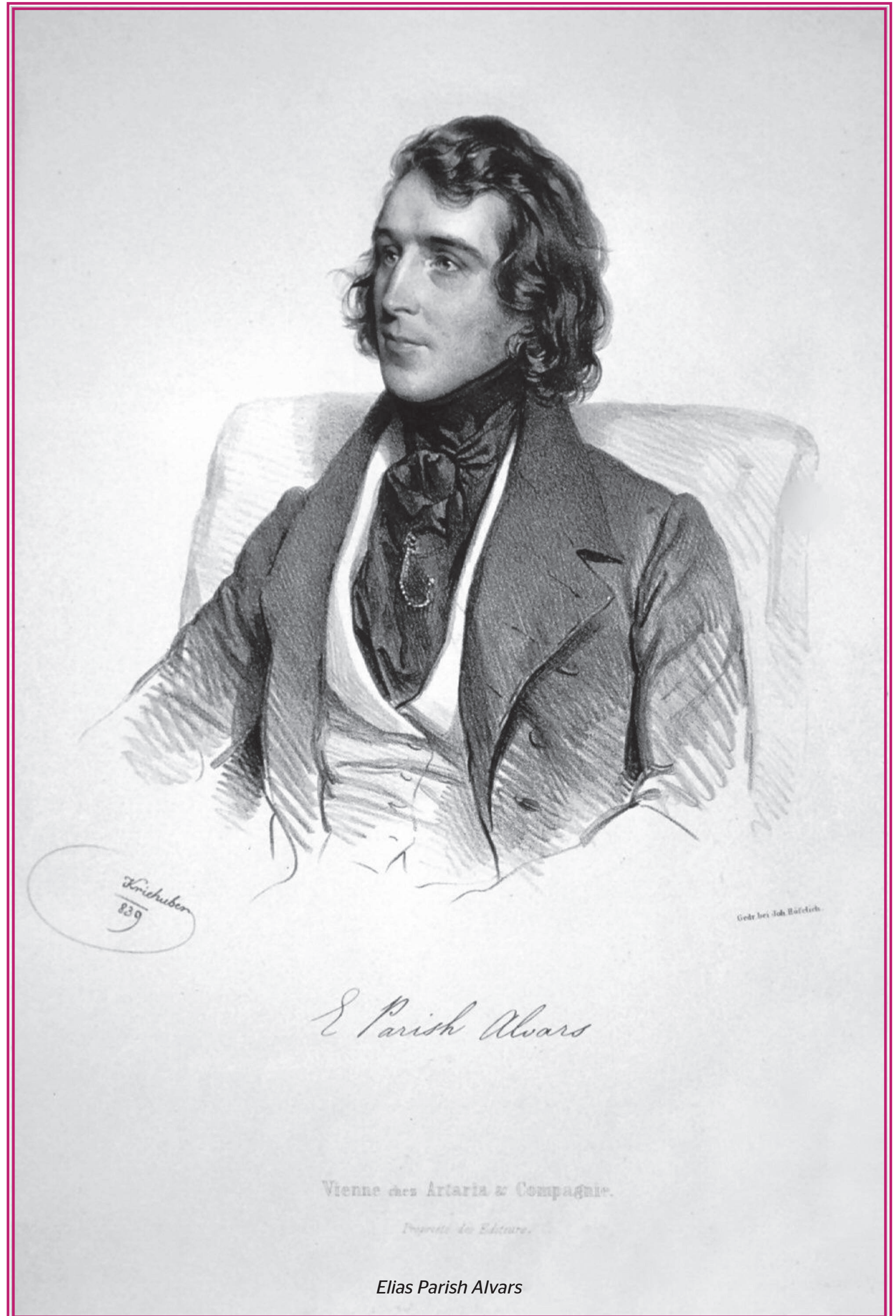
Emre Aracı

Bir arpçının Doğu seyahati

Yazarımız, bir başka müzik arkeolojisi denemesinde, E. Parish Alvars'ın İstanbul'u da içine alan Doğu seyahatini müzikle nasıl ölümsüzleştirdiğini, yolculuğunun heyecanını, sanatçı üzerindeki gizemli etkisini; İstanbul'da yolunun kesiştiği Sultan II. Mahmud, Kont Boutinoff ve Prenses Morousi gibi önemli ve enteresan şahsiyetlerin sanatçıda bıraktığı izleri gün ışığına çıkarıyor.

Bu sayıdaki makalem için seçtiğim konu başlığı - "Voyage d'un Harpiste en Orient", Türkçe tercümesiyle "Bir arpçının Doğu seyahati" - esasında bana ait değil; zira bu başlık 1830'larda yapmış olduğu uzun bir seyahat sırasında ilham bularak bestelediği özgün eserlerini bir araya getirerek yayımlayan bir arpçının nota albümünden alınma. Arşivimde ne yazık ki bugün sadece orijinal nota kapağı bulunan bu enteresan albümün hikayesi bizleri İngiltere'nin Devon bölgesindeki şirin Teignmouth kasabasından yola çıkarak, İstanbul Boğazı'nın bir zamanlar bakir olan ıssız tepelerinden Rumeli Hisarı'na doğru bakarak şiirsel bestelerin bir o kadar da şiirsel enstrümanı olan arp tınılarından ve o enstrümanın bugün unutulmuş virtüoz bir sanatçısının hayat kesitlerinden kriptik detaylarına ulaşabildiğim kadarıyla bir araya getirdiğim ve eski bir gravürü büyüteçle incelercesine gördüğüm manzara içerisinde kısa bir süre dolaştıracak.

Şu an masamda duran bu nota kapağına gerçekten de elimde büyüteçle bakıyorum, çünkü bugün "Boosey and Hawkes" olarak dünyanın en meşhur nota yayınevleri arasında bulunan ve Hawkes Şirketi'yle 1930'daki birleşmesinden önce T. Boosey & Co. olarak notalar basıp, bunları uzun bir süre Oxford Street'e açılan 28 Holles Street adresindeki mağazasında satan bu saygın İngiliz edisyonu, 1840'larda yayımladığı bir eserin kapağında İstanbul Boğazı'nı, gemileri, yalıları, mehtabı, selvi ve çam ağaçları ve görkemli Rumeli Hisarı'yla birlikte betimlemişti. Hatta gravüre yakından bakarken Rumeli Hisarı'nın kıyısında, çok sonradan Şair Nigar Hanım ve ona bitişik Abdülhak Şinasi Hisar'ın oturacağı ve bugün ne yazık ki yerlerinde yeller esen yalıları da görür gibi oluyor, hem heyecan, hem de üzüntü duyuyorum. O devir Bellini, Rossini ve Donizetti'nin yapıtlarını

Elias Parish Alvars

İngiltere'de yayımlayan Boosey'nin matbu eserleri arasında bugün daha çok turistik lokum kutuları üzerinde görmeye alışık olduğumuz böylesine bir İstanbul gravürünün bulunuyor olması ise son derece şaşırtıcı ve hayret verici. Üstelik Thomas Allom gravürlerini andıran ve Boosey'nin nota matbaasında basılan bu Boğaziçi litografı Kraliçe Viktorya'ın meşhur litografçısı C. Graf tarafından büyük bir titizlikle hazırlanmıştı.

Bizler 21. yüzyılda bestelerimizi Avrupa edisyonlarına ulaştırmaya gayret ederken ta o zamanlar, 19. yüzyıl Londra'sında, Boosey'nin matbaasına mehtabın aydınlattığı Rumeli Hisarı'nın silüetini kim, neden ve nasıl koydurmuştu? Nota kapağında adı büyük harflerle göze çarpan bu kişi, albümün de bestecisi olan E. Parish Alvars (1808-1849) idi. İstanbul'u da içine alan Doğu seyahatini müzikle ölümsüzleştirerek böylesine bir beste albümünde bir araya getiren İngiliz arpçı Elias Parish Alvars'ın o diyarlarda görüp yaşadıklarının detayları ne yazık ki kelimelerle günümüze ulaşamamışsa da bir nota kapağındaki ipuçlarından yolculuğunun heyecanı ve sanatçısı üzerindeki gizemli etkisi, yolunun İstanbul'da kesiştiği anlaşılan Sultan II. Mahmud, Kont Boutinoff ve Prenses Morousi gibi önemli ve enteresan şahsiyetlerin bıraktığı izler apaçık hissedilebiliyor. Ancak Alvars'ın Sultan II. Mahmud'un İstanbul'unun sokaklarına adım atmadan önce doğduğu küçük Teignmouth kasabasının hudutlarını aşarak ilk olarak Londra'yı fethetmesi gerekiyordu.

Teignmouth, İngiltere'nin güneyinde, deniz kenarında sakin bir sayfiye kasabası. Eli Parish, kasabadaki St James's Kilisesi kayıtlarına göre 28 Şubat 1808'de Joseph ve Mary Ann Parish'in oğlu olarak burada dünyaya gelmiş. Zaman içerisinde Hıristiyanlığı benimseyen on çocuklu Musevi bir aileye mensup olduğu anlaşılan Eli Parish'in sonradan kullanmaya başlayacağı Alvars soyadında olduğu gibi hayatında değişkenliğe yatkın bir kimliğe sahip olduğu anlaşılıyor. Nota dükkanı sahibi ve aynı zamanda St. James's Kilisesi'nin de orgcusu olan babası muhtemelen Eli'ye ilk müzik derslerini veren kişidir. Hatta kayıtlara geçen ilk konserini Eli 10 yaşında Teignmouth yakınlarındaki Totnes'de verecektir. 1818 aynı zamanda meşhur şair John Keats'in de kardeşleriyle birlikte bir süre Teignmouth'ta kaldığı yıldır. Mektuplarında durmayan bahar yağmurlarından bahseder Keats; acaba küçük Eli'yi dinleme fırsatı olmuş mudur diye düşünüyorum. Kim bilir? 93 sene sonra ona ve mısralarına aşık olan bir başka İngiliz şair, Wilfred Owen, Keats'in Teignmouth'ta kaldığı evi ziyaret edecek ve 25 yaşında vefat eden Endymion'ın şairini kendisi bir şiir ile anacaktır. Ancak talih öyledir ki Owen da bu ziyaretlerinden az bir süre sonra 25 yaşında I. Dünya Savaşı cephelerinde çarpışırken can verecektir. Bir gün ziyaret etmem gerektiğini düşündüğüm Teignmouth kasabası işte Alvars'ın müziğiyle birlikte böylesine trajik edebi bağlantıları da canlandırıyor gözümün önünde.

Eli Parish 12 yaşındayken Nicolas Charles Boscha ile çalışmak üzere Londra'ya yollanır. 1822'de Boscha yeni kurulan Kraliyet Müzik Akademisi'nde arp profesörü olarak ders vermeye başlayınca Eli de akademinin sınavlarına girer, ancak öğrenci olarak kaydı gerçekleşmez. Ailesinin yaşadığı parasal sorunlar bu duruma gerekçe gösterilir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla Eli önündeki bütün engelleri aşmakta kararlıdır; 6 sene boyunca Teignmouth'ta davetlerde çalıp, ders verdikten sonra desteğini kazandığı çeşitli aristokrat ailelerin patronajıyla 1828'de 18 ay boyunca kendisini ve sanatını geliştireceği Floransa'nın yolunu tutar. Burada Salieri ve Albrechtsberger'in öğrencisi olmuş olan Maximilian von Leidesdorf ile kompozisyon çalışır, Guglielmo ailesinin çeşitli üyelerinden şan dersleri alır. 1829 sonlarına doğru Londra'ya geri döner ve 1830 ortalarına kadar burada kalır. Artık kariyerinin haritasını Avrupa kıtası üzerinden çizmenin zamanı gelmiştir; Eli Parish, Kuzey Almanya, Kopenhag ve İsveç turnesine çıkar. Hedefi Avrupa saraylarına girmek ve konserler vermektir. Bu gayretleri boşa çıkmaz; Elias Parish Alvars adını benimseyerek Viyana'ya gelir ve burada kısa sürede Sigismund Thalberg ve Carl Czerny ile dostluklar kurar. Hatta Czerny ile ortaklaşa konserler vermeye başlar, 1836'da Viyana Kraliyet Operası'nın solo arp sanatçısı olur. Aynı yıl meşhur Esterházy ailesi üyelerinden Jeanette Esterházy de Galantha'ya arp dersleri vermeye başlar; dostlukları ve hamiliği Alvars'ın

Voyage d'un Harpiste en Orient (Emre Aracı Koleksiyonu)

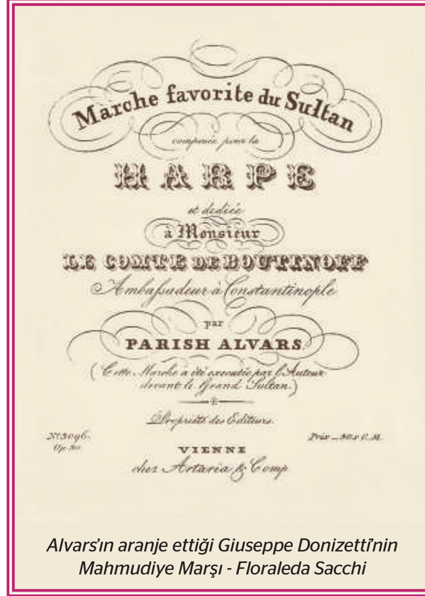
vefatına kadar sürecek olan bu asilzade hanıma pek çok besteler de ithaf edecektir.

1843 yılında kendisiyle ilk defa tanışan Hector Berlioz, Parish Alvars'ın virtüozitesi konusunda tarih sayfalarına geçecek en çarpıcı tasvirleri meşhur hatıratında yapar: *"Dresden'deyken dahiyane İngiliz arpçı Elias Parish Alvars ile tanıştım, henüz olması gerektiği kadar bilinmeyen bir isim. Viyana'dan yeni gelmişti. Bu adam arpın Liszt'i. Bu kadar limitli bir enstrümandan böylesine hassas ve kuvvetli efektleri, yeni tekniklerle daha önce duyulmamış o tınıları nasıl elde ettiği inanılır gibi değil".*

Berlioz Frankurt'ta da Alvars'ın müzisyenliğinden ne kadar derin bir şekilde etkilendiğini ifade ederken *"Burada tekrar Pairsh Alvars ile karşılaştım. Bu adam bir sihirbaz. Ellerinde arp bir tür deniz kızı havasını alıyor, zarif boynu ve vahşi uzun saçlarıyla, onu tutkulu bir şekilde kucakladığında başka bir dünyanın müziği duyuluyor gibi oluyor"* der. Liszt dahil herkes bir anda İngiltere'den Avrupa sahnesine gelen bu genç adamın "rüyalı bakışları arkasındaki o pırıldayan ve bestelerinde ortaya çıkan yaratıcılığı" konuşmaya başlamıştır. Alvars hakkındaki bu temel biyografik bilgiler, Floraleda Sacchi'nin 1999'da yayımladığı ve arpçının bütün eserlerinin detaylı analizleriyle birlikte listesini verdiği ***Elias Parish Alvars, Life, Music, Documents*** başlıklı önemli kaynak kitabında yer almakta.

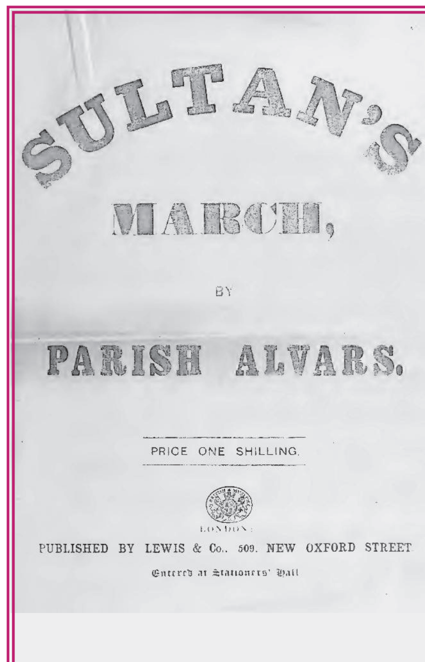
Devrin gazetelerini incelerken Alvars'ın bilhassa 1846 yılında kariyerinde doruk noktasına ulaştığını görüyorum. Nitekim 3 Temmuz 1846 tarihli *The Morning Post* gazetesinde, Joseph Haydn'ın da pek çok eserinin bestecisinin katılımıyla icra edildiği Londra'nın meşhur konser salonlarından Hanover Square Rooms'da, bir önceki günün sabahında verilen konserde Parish Alvars'ın bestelerinin ağırlıklı olarak seslendirildiğinin haberi dikkatleri çekiyor. Gazetenin verdiği program listesine göre o sabah Alvars'ın seslendirilen eserleri içerik ve tür olarak oldukça eklektiktir. İlk yarıda ***Childe Harold*** uvertürünü ***Montecchi and Capuletti üzerine solo arp için fantezi*** ve meşhur piyanist Madam Dulcken'in solistliğinde piyano konçertosu takip eder. İkinci yarıda ise Birinci Grand Senfoni'nin ardından Solo arp için Serenad seslendirilir ve konser Alvars'ın solist olarak çaldığı Mi bemol majör Arp Konçertosu ile son bulur. Aralarda Rossini ve Bellini operalarından seçme aryalara yer verilirken Speyer'in Alman şarkıları da söylenir.

Görüldüğü üzere Alvars bu konserde besteciliğinin bütün birikimini gözler önüne sermek istemiştir. Ancak yine de İngiltere'de aradığı ilgiyi bulamaz, zira gazete övgü dolu uzun kritik yazısında Filarmoni Derneği'nin neden bestecinin eserlerine daha fazla ilgi göstermediğini sorar. Konserin ardından bir süre kaldığı

Alvars'ın aranje ettiği Giuseppe Donizetti'nin Mahmudiye Marşı - Floraleda Sacchi

Hector Berlioz, Parish Alvars'ın virtüozitesi konusunda tarih sayfalarına geçecek en çarpıcı tasvirleri meşhur hatıratında yapar: "Dresden'deyken dahiyane İngiliz arpçı Elias Parish Alvars ile tanıştım, henüz olması gerektiği kadar bilinmeyen bir isim. Viyana'dan yeni gelmişti. Bu adam arpın Liszt'i. Bu kadar limitli bir enstrümandan böylesine hassas ve kuvvetli efektleri, yeni tekniklerle daha önce duyulmamış o tınıları nasıl elde ettiği inanılır gibi değil".

İngiltere'den ayrılan Alvars tekrar Viyana'ya döner.

Viyana'ya bu geri dönüş Alvars için pek de hayırlı olmayacaktır; gerçi Gesellschaft der Musikfreunde'de arp profesörlüğü yapmaya başladıysa da 1848'e gelindiğinde Avrupa'yı savaş ve isyan bulutları kaplamıştır. Viyana da Avrupa şehirlerinde baş gösteren bu şiddetli isyanlardan nasibini almakta gecikmez. Alvars bu karışıklıkta hem işini, hem de Viyana'yı birer birer terk eden aristokrat öğrencilerini kaybeder. Maddi sıkıntılar onu, eşi ve iki çocuğuyla birlikte, çaresiz ve borç içerisinde bırakmıştır. Sağlığı daha fazla bu stresi kaldıramaz ve 25 Ocak 1849'da daha henüz 41 yaşını doldurmak üzereyken vefat eder.

İşte Teignmouth kasabasından çıkarak Berlioz'un "dahiyane" olarak tanımladığı bu kabili-yetli İngiliz arpçı ve besteci, arp konçertosu repertuvarda kalmasına rağmen, diğer besteleriyle birlikte, ne yazık ki erken biten kariyerinin ardından uzun bir süre unutulur gider. Gizemli Doğu seyahatinin hikayesi ise eski bir edisyon kapağındaki Boğaz manzarasının sakladığı notaların canlı hatırasında senelerce o melodilere ilham veren topraklarda bilinmeden, tarihi kütüphanelerin arşiv raflarında, ya da sahafların nota depolarında öylece yeniden gün ışığına çıkacağı, birisinin o seslere yeniden can vereceği, günü ümit edercesine kalakalır.

Parish Alvars İstanbul'a, çıktığı ilk Avrupa turnesinde tanıştığı ve Osmanlı başkentine Rus Büyükelçisi olarak tayin olunan Kont Boutinoff'un daveti üzerine 1832'de gelir ve Büyükdere'de kalır. Avrupa müziğini sarayında ve çevresinde kabul ettirmek isteyen Sultan II. Mahmud gibi yenilikçi bir padişahın huzurunda eski Çırağan Sarayı'nda konser vermiş olmasına şaşırmamak gerekir; zira Alvars bu konserin anısına Giuseppe Donizetti'nin bestelenişinin üzerinden henüz birkaç sene geçmiş olan ***Mahmudiye Marşı***'nı arp için aranje edip, Sultan'ın huzurunda çalacak ve nedense Londra ve Viyana'da yayımlatacağı bu aranjmanı Kont Boutinoff'a ithaf edecektir. Alvars "Bir arpçının Doğu seyahati"ni ise Fener Rumları'ndan meşhur bir aileye mensup Prenses Morousi'ye ithaf eder. İngiltere Başbakanı genç William Pitt'in çöl kraliçesi olarak tarihe geçen ve Naum Tiyatrosu'nun kurucusu ve sahibi Michael Naum Efendi'nin de bir süre yanında çalıştığı yeğeni Lady Hester Stanhope'un daha Arabistan çöllerine gitmeden önce Tarabya'da yaşarken ona refakaten İstanbul'da bulunan doktoru Charles Lewis Meryon, hastaları arasında Prenses Morousi'den de bahsetmektedir. Ancak Meryon'un 1810 yılında İstanbul'da bulunduğu ve Alvars'ın 1832'de bestesini ithaf ettiği göz önüne alınırsa bahsi geçen Morousi'nin aynı prenses olup olmadığı kesin olmamakla birlikte meşhur aileye mensup olduğu şüphesizdir.

İngiliz arpçının İstanbul'da nasıl bir ortamda konserler verdiğini anlayabilmemiz açısından belki Dr. Meryon'un anılarında Prenses Morousi'nin Kuruçeşme'deki evine yapmış olduğu ziyaretin detaylarına bakmak gerekir: *"Her zaman çift sıra hizmetkarlar arasından geçerek basamakları çıkıp evin birinci ya da ikinci katına çıkartılır, bir dizi odalardan geçirilirdim. Onun bulunduğu odanın kapısına gelince uşak kırmızı bir perdeyi çeker ve arkasında prensesi kenarları altın yaldızlı kırmızı bir divan üzerinde otururken bulurdum. Yerdeki bir yastık üzerinde, ama oldukça bir mesafede (ki burada saygı astların üstlerine karşı durdukları mesafeyle ölçülüyor), doktoru oturuyordu. Eğer oğulları da odadaysa, sakalları uzamış genç adamlar olmalarına rağmen, önünde ayakta duruyorlardı. Arkasındaki divanda ise genç kızı oturuyordu. Bana önce lokum, kahve ve çubuk ikram edilir, sonra Yunan doktoru durumunu Latince olarak izah ederdi. Yunan doktorların konuştuğu Latince klasik olmamasına rağmen iyiydi. Bu ziyaretlerde, küçük prenses kapıda belirir ve ben tam ayrılırken bana işlemeli bir mendil, antika bir yüzük, ya da benzer bir hediye verir ve bu hediyeyi daha makbul kılması için kendine göre Fransızca sevimli kısa bir konuşma yapardı"* (Charles Lewis Meryon, Travels of Lady Hester Stanhope, Cilt I, Londra, 1846). Belki de Parish Alvars'ın seneler sonra "Bir arpçının Doğu seyahati"ni ithaf edeceği ve huzurunda konser vereceği bu küçük prenses olacaktı. Zira İrlandalı gezgin din adamı Robert Walsh da İstanbul'a dair anılarında bir gün şehrin sokaklarında yürürken kulağına bir piyano sesi geldiğini, bu şehrin duvarları arasında böyle bir enstrümanın mevcudiyetine dahi başta inanamadığını, ama sonradan bu sesin Alexander Mavrocordato ile evli olan Prenses Smaragda Morousi'nin evinden geldiğini öğrendiğini yazar. Morousi'ler sanata ve müziğe düşkün bir ailedirler; hatta Milos'da bulunan meşhur Venus heykeli Louvre'a götürülmeden önce ilk sahiplenen onlar olmuştur.

Makalemi hazırlamadan az önce ziyaret ettiğim VIII. Henry'nin 1539-40'ta yaptırdığı Walmer Kalesi'nin bahçelerini gezerken bu bahçeleri 19. yüzyılın başında Lady Hester Stanhope'un tanzim ettiği şekliyle günümüze ulaştığını hayretle okuyorum ve bir anda onun Tarabya'daki yaşantısı ve o devir İstanbul'unda Prenses Morousi ile olan tanışıklığı gözümün önüne geliyor ve sonrasında, beklenmedik bir anda, bir kalabalık arasında, tanıdık bir sima görür gibi - dahası belki de küçük Marcel'in Guermantes Prensesi'ni Sainte Hilaire Kilisesi'nde gördüğü o ilk an gibi - prensesin adını Alvars'ın notasında tekrar görüyorum; işte o an doğa, tarih, edebiyat ve müzik, oluşturdukları özgün sentezle armonik katmanlardaki seslerin bir araya gelerek tek bir sesi bize duyurdukları gibi, kulağa hoş gelen zengin bir tını duyuyorum. Alvars'ın ***Recueils d'airs et de melodies populaires en Turquie et dans l'Asie Mineure*** (Türkiye ve Anadolu'dan popüler halk şarkıları ve havaları) alt başlıklı Doğu albümü de içerdiği 6 besteyle, bölüm başlıklarından anlaşıldığı üzere, böylesine zengin ve farklı kültürlerin ortak armonisini bir bütünde toplayan bir yapıyı gözler önüne seriyor âdeta. Bunlar sırasıyle şöyle: "(1) ***Souvenir du Bosphore*** (Boğaziçi Hatırası), (2) ***Danse Bulgarienne*** (Bulgar Dansı), (3) ***Air hébreu de Philippopolis*** (Philipopolis'ten bir musevi havası), (4) ***Air arménien*** (Ermeni havası), (5) ***Marche du parade du sultan*** (Sultan'ın Marşı) ve (6) ***Chanson grecque de Santorino*** (Santorini'den Yunan şarkısı)".

Lord Byron'ın "I enter thy garden of roses / Beloved and fair Haidée" (Güller bahçene giriyorum / Sevgili ve güzel Haidée) mısralarıyla açılan kısa şiirini albümünün ilk parçası olan ***Souvenir du Bosphore***'da (Boğaziçi Hatırası) motto olarak kullanan Alvars bu bölümde Büyükdere'deki genç Rum kızların şarkısını canlandırdığını belirtiyor. Kont Boutinoff'un misafiri olarak buradaki Rus Büyükelçiliği'nde geçirdiği günlerin etkisi ve kendisi de Byron şiirlerinden çıkma bir karakter gibi geldiği İstanbul'da İskoç şairinin tarihi ziyaretini hatırlaması şüphesiz Alvars'ın bu seçiminde etken olmuş olmalıdır. ***Voyage d'un Harpiste en Orient***'ın (Op. 62) arpçı Rachel Talitman tarafından CD kaydı mevcut olduğu gibi (***Parish-Alvars Harp Recital***, Harp & Company) Floraleda Sacchi'nin hazırladığı yeni edisyonunu temin etmek ve hatta Internet Archive websitesinde (www.archive.org) dijital olarak taranmış eski edisyonlarına ulaşmak mümkün. ***Souvenir du Bosphore***'u tam 10 sene önce 31. İstanbul Müzik Festivali'nde idare etmiş olduğum ilk (ve tek) konserimde Arkeoloji Müzesi'nin bahçesinde yaylı çalgılar orkestrasına aranje etmiş olduğum haliyle seslendirmiştik. Bir İstanbul yaz gecesinde göğe yükselip kaybolan o sesler, onu yaratanlara kaybolmuş gibi gelse de, eminim evrende bir yerlerde dolaşıyordur diye düşünüyorum...

Emre Aracı'nın Andante'nin geçmiş sayılarındaki makalelerine www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz. **A**

SOUVENIR DU BOSPHORE.

Chant des jeunes filles grecques à Bujukdéré.

MOTTO.

I enter thy garden of roses,
Beloved and fair Haidée,
Each morning where Flora reposes,
For surely I see her in thee,
Oh, Lovely! thus low I implore thee,
Receive this fond truth from my tongue
Which utters its song to adore thee,
Yet trembles for what it has sung.

BYRON.

3

Oeuvre 62.

№ 1.

Andantino

staccato.

p si accarda lo stromento.

mf

f

ritornello.

legato.

p

mf

cresc.

Pietro Mechetti. № 3738.